

APIE SAVIŽUDYBES RAŠANČIŲ ŽURNALISTŲ POŽIŪRIS Į SPECIALISTŲ REKOMENDACIJAS BEI JŲ LAIKYTIS PALANKŪS IR NEPALANKŪS VEIKSNIAI

Jonas Eimontas

Klinikinės psichologijos magistras
Vilniaus universitetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (+370 5) 266 76 05
El. paštas: jonaseimontas@sf.vu.lt

Danutė Gailienė

Habilituota socialinių mokslų daktarė profesorė
Vilniaus universitetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (+370 5) 266 76 05
El. paštas: danute.gailiene@sf.vu.lt

Mokslininkai jau seniai yra įrodę, kad netinkamas savižudybės vaizdavimas žiniasklaidoje gali paskatinti imitacinį savižudišką elgesį. Suprasdami, kokį poveikį gali sukelti žiniasklaidos pateikiama informacija apie savižudybes, mokslininkai jau seniai parengė ir pradėjo platinti rekomendacijas rašantiems apie savižudybes. Šio tyrimo tikslas buvo atskleisti daugiausia apie savižudybes rašančių žurnalistų požiūrį į specialistų rekomendacijas rašantiems apie savižudybes ir veiksnius, kurie lemia, kaip straipsniuose bus pateikta savižudybė. Iš 12 tyrimo dalyvavusių daugiausia 2010 ir 2011 metais savižudybės tema rašiusių žurnalistų 4 (33 proc.) nežinojo, kad yra tokios rekomendacijos rašantiems apie savižudybes. Interviu su žurnalistais teminė analizė leido išskirti bent 5 veiksnius, kurie galbūt lemia, ar rašant savižudybių tema vadovaujasi specialistų rekomendacijomis: tai rekomendacijų žinomumas, požiūris į jas, asmeninės žurnalisto savybės, sąlytis su savižudybe ir išorinis poveikis.

Pagrindiniai žodžiai: savižudybės imitacijos efektas, rekomendacijos rašantiems apie savižudybes, žurnalistika, savižudybės, rekomendacijos.

Tyrimais įrodyta, kad visuomenės informavimo priemonės gali daryti įtaką savižudybių paplitimui šalyje (Gailienė, 1998). Taip pat nustatyta, kad žiniasklaidos daroma įtaka savižudybių klausimu nėra vienoda: žiniasklaida gali formuoti tiek teigiamas, tiek neigiamas visuomenės nuostatas savižudybių atžvilgiu – tai priklauso nuo to, kaip pateikiama informacija apie savižudybes (Skruibis, 2008). Savižudybės modeliai gali būti pateikiami visomis žiniasklaidos priemonėmis. Laikraščių ir televizijos įtaka imitaciniam efektui iki šiol tyrinėta plačiausiai, tačiau pastaraisiais metais ypač išsiplėtė interneto erdvės tyrimai (Luxton,

Jennifer, & Fairall, 2012). Įrodžius savižudybės imitacijos efekto fenomeną, pasaulyje pradėta dėti pastangas kurti ir platinti rekomendacijas rašantiems apie savižudybes, siekiant paskatinti kuo tinkamiau jas pateikti (Pirkis, 2009).

Lietuvos psichologai pradėjo rengti ir platinti rekomendacijas rašantiems apie savižudybes netrukus po Nepriklausomybės atkūrimo (Gailienė, Ivanova ir Keturakis, 1995). Neseniai, 2011 metais, po devynerių metų berniuko savižudybės ir kelių ypač neetiškių televizijos laidų apie šį įvykį, Lietuvos radijo ir televizijos komisija patvirtino *Rekomendaciją viešosios*

informacijos rengėjams dėl informacijos apie savižudybes pateikimo, parengtą pagal specialistų ekspertinę išvadą, Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymą, Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas. Kad žurnalistų bendruomenė neignoruoja šių rekomendacijų, rodo tai, jog Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekse savižudybių temai skirtas atskiras 49 straipsnis. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad šis – 49 straipsnis nepaaiškina, kaip straipsniais apie savižudybes gali būti „skatinamas savižudiškas (suicidinis) elgesys visuomenėje“ (Lietuvos žurnalistų sąjunga, 2005)

Nepaisant visų pastangų, žiniasklaidoje vis dar pasirodo nemažai straipsnių, kuriuose į specialistų rekomendacijas neatsižvelgiama arba jos interpretuojamos ir iškreipiamos įvairiausiais būdais. Tyrimai taip pat rodo nevienodas tendencijas: antai 1996 metais, palyginti su 1994 metais, pagrindiniuose Lietuvos dienraščiuose padaugėjo straipsnių apie savižudybę, pagerėjo jų kokybė, tačiau kai kurių imitaciją skatinančių požymių ne tik nemažėjo, bet dar ir padaugėjo (Gailienė ir Trofimova, 1999). Įprastos prevencinės darbo su žurnalistais priemonės (seminarai, informacinė literatūra ir pan.) Lietuvoje kol kas nebuvo efektyvios: įvertinus savižudybės skatinimo indeksą didžiuosiuose Lietuvos dienraščiuose 1996–2000 metais pasirodė, kad jis per tą laiką nepasikeitė ir išliko labai didelis (Stravinskaitė, 2001; Trofimova, Stravinskaitė, & Gailienė, 2004). 2013 metais Lietuvoje atliktas straipsnių apie savižudybę kokybės tyrimas parodė, kad Lietuvos žiniasklaidoje nėra susiformavusi atsakingo informavimo apie savižudybes

praktika, nors yra požymių, kad situacija gerėja (Eimontas, 2013). Žurnalistų žinios apie tinkamą informavimą dažnai nesistemosingos ir tai atsispindi jų straipsniuose. Vienų rekomendacijų laikomasi, o kitų, net tame pačiame straipsnyje, nesilaikoma. Žinoma, tai gali būti susiję ne tik su žiniomis, bet ir su žurnalistų požiūriu į rekomendacijas bei atskirus jų punktus (Eimontas, 2013). Taigi kyla klausimas, kodėl nesilaikoma specialistų rekomendacijų? Europoje, Azijoje, Australijoje ir Amerikoje atlikti tyrimai rodo, kad yra daugybė veiksnių, kurie lemia, kaip bus laikomasi pateiktų rekomendacijų (Fu, Chan, & Yip, 2011; Collings & Kemp, 2010; Pirkis et al., 2009; Niederkrotenthaler & Sonneck, 2007; Jamieson, Jamieson, & Romer, 2003; Michel, Wyss, Frey, & Valach, 2000; Etzersdorfer & Sonneck, 1998). Pasirodė, kad nors įvairių rekomendacijų turinys panašus, prie jų rengimo, platinimo ir raginimo jų laikytis žurnalistikos specialistai prisidėjo nevienodai. Atlikti tyrimai rodo, kad šis aspektas gali daryti reikšmingą įtaką rekomendacijų naudojimui ir efektyvumui (Pirkis, Blood, Beautrais, Burgess, & Skehan, 2006). Tully ir Elsaka (2004) nustatė, kad dauguma kalbintų Naujosios Zelandijos žurnalistų nesinaudojo rekomendacijomis, buvo nusiteikę prieš jas kaip cenzūruojančias ir paternalistiškas. Jungtinėje Karalystėje „MediaWise Trust“ pateikta ataskaita parodė, kad dauguma apklaustų žurnalistų neturėjo išsamaus supratimo apie kokias nors rekomendacijas rašantiems apie savižudybes (Jempson et al., 2007). Bohanna ir Wang (2012) atlikta tyrimų metaanalizė parodė, kad vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių rekomendacijų efektyvumą, yra

žiniasklaidos dalyvavimas kuriant tas rekomendacijas. Pavyzdžiui, Australijoje ir Austrijoje, kuriose žiniasklaida buvo stipriai įtraukta į kūrimą, platinimą ir apmokymo procesą, rekomendacijos buvo efektyvios tiek keičiant pranešimų kokybę, tiek mažinant imituojantį elgesį. Iš kitos pusės, kai žiniasklaidos indėlis mažas, rekomendacijų pasiekiamas efektas yra minimalus. Pavyzdžiui, Kinijoje, kur rekomendacijos buvo išleistos, tačiau kurtos nebendradarbiaujant su žiniasklaida, pranešimų apie savižudybes kokybė tebėra prasta. Naujojoje Zelandijoje rekomendacijos irgi buvo kritikuojamos dėl to, kad jas kuriant buvo per mažai konsultuojamasi su žiniasklaida, ir panašu, kad žurnalistai jomis nesinaudoja (Collings & Kemp, 2010; Tully & Elsaka, 2004). Lietuvoje iki šiol nebuvo atliktas joks tyrimas, kuriuo būtų bandyta atsakyti į klausimą, kas lemia, kad rašantieji apie savižudybes menkai tesivadovauja jiems sukurtomis rekomendacijomis.

Tyrimo tikslas. Ištirti daugiausia apie savižudybes rašančių žurnalistų požiūrį į rekomendacijas rašantiems apie savižudybes ir rekomendacijų laikymuisi palankius bei nepalankius veiksnius.

Metodika¹

Tyrimo dalyviai. Išnagrinėjus 2010–2011 metų straipsnius savižudybės tema (iš viso 721) Lietuvos dienraščiuose ir internetiniuose naujienų portaluose, buvo atrinkta 50 daugiausia apie savižudybes rašančių žurnalistų. Iš jų tyrime apklausta dvylika: šeši žurnalistai, kurių rašiniai apie savižudybes labiausiai atitiko specialistų rekomendaci-

jas, ir šeši, kurių rašiniai apie savižudybes mažiausiai atitiko tas rekomendacijas. Tokia imtis pasirinkta siekiant atskleisti kuo didesnę temų įvairovę. Elektroniniu paštu ir telefonu buvo bandoma susisiekti su visais žurnalistais iš eilės pagal tai, kiek straipsnių jie parašė. Jeigu žurnalistas atsakydavo dalyvauti interviu arba susisiekti su juo nepavykdavo, tuomet buvo bandoma susisiekti su kitu iš eilės. Duoti interviu dėl įvairių priežasčių atsisakė keturi žurnalistai (atostogauja, užsiėmęs, nebedirba, nekomentuoja), su trimis žurnalistais susisiekti nepavyko ir su vienu žurnalistu nepavyko suderinti susitikimo laiko ir vietos. Taigi tyrime dalyvavo 60 proc. visų žurnalistų, su kuriais bandyta susisiekti. Tyrime dalyvavę žurnalistai dirbo skirtingose žiniasklaidos priemonėse (1-a lentelė).

Tyrimo eiga. Susisiekus su žurnalistais būdavo sutariama dėl susitikimo individualiam interviu. Visiems dvylikai žurnalistų buvo užduoti tie patys į penkias grupes suskirstyti pagrindiniai ir juos papildantys klausimai, kurie buvo atrinkti po žvalgojo interviu kaip labiausiai padedantys atsakyti į tyrime formuluojamus klausimus: *Pirma.* Klausimai apie apsisprendimą rašyti apie savižudybes.

Antra. Klausimai apie galimą publikacijų poveikį savižudiškam elgesiui.

Trečia. Klausimai apie suicidologų rekomendacijas rašantiems apie savižudybes.

Ketvirta. Klausimai apie požiūrį į savižudybę.

Penkta. Klausimai apie sąlytį su savižudybėmis.

Interviu buvo įrašomas diktofonu.

Duomenų analizė. Interviu duomenys buvo analizuojami teminės analizės meto-

¹ Dėkojame doc. dr. Evaldai Kazlauskai už konsultacijas rengiant straipsnį.

1 lentelė. Apklaustų žurnalistų pasiskirstymas pagal atstovaujamo leidinio tipą

	Žurnalistai
Didžiųjų miestų spauda	5
Internetiniai naujienų portalai	5
G7*	2
Iš viso	12

G7 – tai septynios didžiausią tiražą turinčios žiniasklaidos priemonės.

du (Braun & Clarke, 2006). Analizė buvo atliekama taip:

1. Interviu buvo transkribuoti, perskaityti ir pradėtos atrinkti bei žymėtis idėjos ir pradinės temos.
2. Kodavimas atliktas išskiriant informaciją, kuri yra susijusi su nagrinėjama problema. Kiekvienas informacinis vienetas (sakinys, pastraipa ar pan.) buvo priskirtas tam tikram kodui.
3. Teminė analizė. Kodai peržiūrimi ir, juos sujungiant, formuluojamos temos.
4. Temos buvo peržiūrimos tokiais atžvilgiais: kaip atitinka koduotą informaciją, kaip atitinka visą transkribuotą medžiagą. Peržiūrima, ar temos nesikartoja.
5. Temų apibūdinimas ir pagilinimas.
6. Temos validizuotos konsultuojantis su darbo vadove.

Analizė buvo atliekama semantiniu požiūriu. Semantinis požiūris į duomenis lemia, kad temos yra išskiriamos remiantis aiškiais ar išoriniais duomenų požymiais ir todėl tyrėjas neieško paslėptų prasmų už to, ką tiriamasis pasakė ar parašė (Braun & Clarke, 2006). Realistinis požiūris leidžia teorizuoti motyvacijas, patirtis ir prasmes tiesioginiu būdu, nes manoma, kad tarp prasmės, patyrimo ir kalbos yra paprastas, daugiausia vienakryptis ryšys – kalba reflektuoja ir leidžia mums aiškiai išreikšti

prasmes ir patirtis (Potter & Wetherell, 1987; Widdicombe & Wooffitt, 1995, cituojama pagal Braun & Clarke, 2006).

Rezultatai

Teminė interviu atsakymų analizė leido išskirti temas, kurios paaiškina, kaip žurnalistai nusprendžia rašyti apie savižudybes, kaip nusprendžia, koku būdu jas pateikti, kaip tai siejasi su jų asmeniniu požiūriu į savižudybę bei asmeniniu sąlyčiu su savižudybe ir ką jie žino bei mano apie suicidologų pateikiamas rekomendacijas rašantiems apie savižudybes.

2 lentelė. Rekomendacijų laikytis palankūs ir nepalankūs veiksniai

Rekomendacijų laikymuisi nepalankios temos	Rekomendacijų laikytis palankios temos
<i>Rekomendacijų neži- nojimas</i>	<i>Žurnalistų pasitikėjimas mokslininkais</i>
<i>Rekomendacijų ir žurnalistų darbo principų neatitikimas</i>	<i>Teigiamas požiūris į prevencines galimybes</i>
<i>Žurnalistų populiarumo, reitingų, finansinės naudos siekimas</i>	<i>Teigiamas požiūris į rekomendacijas</i>
<i>Redakcijos politika pranešimų apie savižudybes klausimu</i>	<i>Aukšti žurnalistų etikos standartai</i>
<i>Rekomendacijų suvokimas kaip primesta</i>	<i>Visuomeninės paskatos, siekimas padėti, informuoti</i>
<i>Neigiamas požiūris į rekomendacijas</i>	<i>Neigiamas požiūris į savižudybę kaip išeitį sunkioje situacijoje</i>
<i>Neigiamas požiūris į prevencijos galimybes</i>	<i>Asmeninis sąlytis su savižudybe</i>
<i>Netikėjimas, kad žiniasklaida gali daryti įtaką savižudiškam elgesiui</i>	<i>Atgalinis ryšys, padėka už gerą darbą</i>
<i>Savižudybės pateisinimas</i>	
<i>Pasunkėjęs asmeninis sąlytis su savižudybe</i>	

2-oje lentelėje pateikiamos temos sugrupuotos pagal tai, ar jos skatina, ar neskatina laikytis rekomendacijų.

Pirmas svarbus veiksnys yra *rekomendacijų nežinojimas*. 4 iš 12 (t. y. 33 proc.) kalbintų žurnalistų prisipažino, kad nėra net girdėję apie rekomendacijas rašantiems apie savižudybes ir todėl neturi galimybių jomis naudotis. Australijoje buvo atliktas tyrimas, kuriame nagrinėtas rekomendacijų platinimo efektyvumas (Skehan, Greenhalgh, Hazell, & Pirkis, 2006). Šis tyrimas parodė, kad skirtingose tyrimo grupėse apie rekomendacijas žinojo nuo 9 iki 67 proc. žurnalistų.

Kitas svarbus objektyvus veiksnys yra tai, kad *rekomendacijos neatitinka žurnalistų darbo principų*. Tyrime dalyvavę žurnalistai dažnai minėjo, jog rekomendacijos neatitinka žurnalistų darbo principų, nes trukdo atsakyti į pagrindinius klausimus, kuriuos turi analizuoti kiekvienas žurnalistas, rašantis apie bet koki įvykį, pavyzdžiui: „Ir tai absoliučiai kertasi su mūsų principu, kaip pateikti žmogui informaciją, nes pirmiausia visada, ko yra mokomi žurnalistai ir paskui ko išmoksti praktikoje, nu neįmanoma parašyti straipsnio neatsakius į klausimą, kas, kur, kada <...>“ (Z9).

Žurnalistų populiarumo, reitingų, finansinės naudos siekimas ir redakcijos politika pranešimų apie savižudybes klausimu taip pat mažina galimybes laikytis rekomendacijų, pavyzdžiui: „<...> jeigu redaktorai tada nepamato, tai nepamato, jeigu pamato, kad toks įvykis yra, tai tada vis tiek reikia daryti“ (Z9). Kiekviena nepriklausoma žiniasklaidos priemonė stengiasi uždirbti pinigų ir pritraukti kuo daugiau besireklamuojančiųjų. Taigi įstatymais nereglamentuoti aprašymo būdai gali būti ignoruojami

siekiant finansinės ar kitokios naudos. Interviu analizė rodo, kad kai kurie žurnalistai rekomendacijas suvokia kaip *primestas*, taip pat jaučiasi spaudžiami jų laikytis. Keliais atvejais žurnalistai rekomendacijas suprato kaip spaudimą, o jų nesilaikymą – kaip priekaištus ir nurodė, kad toks jausmas juos skatina priešintis rekomendacijoms.

Neigiamas požiūris į rekomendacijas (pvz.: „Jos bendro pobūdžio, neatitinka realiam darbe“ (Z8)) ir *Neigiamas požiūris į prevencijos galimybes* (pvz.: „apskritai tos diskusijos yra visiškai bevertės, nes visų pirma tos visos pagalbos linijos ir taip toliau. Jie gi yra tokie ubagėliai, kurie prašinėja pinigų iš visokių labdarų, iš privačių asmenų, iš kur tiktai nori“ (Z12)) bei *Netikėjimas, kad žiniasklaida gali daryti įtaką savižudiškam elgesiui* (pvz.: „Ta prasme, jei neturi polinkio ir noro žudyti, tai perskaitęs laikraštį tikrai neisi žudyti, o jeigu kas nors jau yra apsisprendęs tai daryti, tai paprastai laikraščio prieš tai nebeskaito“ (Z9)) dar labiau sumažina galimybes paskatinti rašantįjį laikytis rekomendacijų. *Savižudybės pateisinimas* gali sietis su tuo, kaip žurnalistas savo straipsnyje vertins savižudišką elgesį: „Galiu pateisinti, kai partizanai apsupty susisprogdindavo bunkeryje, nes jiems jau kitos išeities nebūdavo“ (Z4). *Pasunkėjęs asmeninis sąlytis su savižudybe* gali trukdyti žurnalistui į savižudybės problemą pažvelgti profesionaliai ir dėl to emocingai parašytas straipsnis dažnai prasilenkia su rekomendacijomis rašantiems apie savižudybę.

Žurnalistų pasitikėjimas mokslininkais, Teigiamas požiūris į prevencines galimybes bei *Teigiamas požiūris į rekomendacijas* yra svarbūs asmeniniai veiksniai, kurie gali paskatinti žurnalistą laikytis rekomendacijų,

pavyzdžiui: „<...> kas galima, kas negalima, kas rekomenduojama specialistų ir man nuo to karto susiformavo, kad tai nėra tema, iš kurios gali daryti skaitomumą <...>, nes tai yra per rimta ir tu jau žaidi žmonių gyvybėm, <...> jei rašau, tai bent jau žinau, kaip turi būti ir nepakenkčiau“ (Z3). Prie tų pačių asmeninių savybių reikėtų priskirti ir *Aukštus žurnalisto etikos standartus*, kurie leidžia net ir nesusipažinus su rekomendacijomis informuoti atsakingai ir nesukeliant imitacinio efekto bei neformuojant savižudybei palankių nuostatų: „Nu gal kažkas paskaitęs, kažkas jam galvoj susivartys ir kažką negero pasidarys. Tai vat sakau, ta tokia atsakomybė tai yra čia, šiuo atveju nesvarbu net, kad tu čia kažko neįdėsi, ką kiti gal irgi mielai pasiimtų, bet sakau, ta atsakomybė yra pernelyg didelė“ (Z6). *Visuomeninės paskatos, siekimas padėti, informuoti* yra tie veiksniai, kurie neprieštarauja rekomendacijose pateikiamoms idėjoms ir iš esmės su jomis sutampa.

Neigiamas požiūris į savižudybę kaip išėitį sunkioje situacijoje taip pat neleidžia žurnalistui būti ciniškam ir skatina vertinti gyvybę bet kokių atveju: „<...> gyvenimas yra pernelyg brangus, kad čia kažkaip tai [kažkaip] taip vat, tokiu paprastu būdu, išspręst [išspręstum] visas neva tai problema. Nieko čia tokio neišsprendžia“ (Z6). Šitoks požiūris į gyvenimą kaip į neginčijamą vertybę sutampa su rekomendacijomis ir dėl to gali padėti jas įgyvendinti savo bei kolegų straipsniuose.

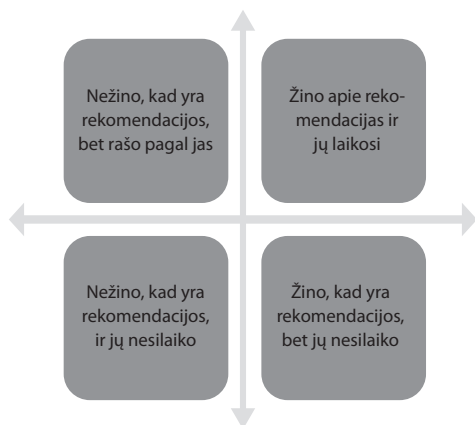
Asmeninis sąlytis su savižudybe yra labai jautrus ir asmenišką žurnalisto patyrimas ir, kaip rodo interviu analizė, gali būti priskirtas ir prie požiūrių, kurie skatina laikytis rekomendacijų, ir prie tų, kurie trukdo laikytis atsakingo informavimo. Tai priklauso

nuo to, kaip tas sąlytis paveikė žmogų: ar verčia jį savo straipsniuose ieškoti atsakymų į neatsakytus skaudžius klausimus, ar skatina jį užkirsti kelią kitiems panašiams atvejams, kad nenukentėtų daugiau žmonių. Atgalinis ryšys, padėka už gerą darbą yra tai, ko žurnalistai dažnai pasigenda po to, kai stengiasi pakeisti prastus ar išlaikyti gerus informavimo apie savižudybę būdus: „<...> labai džiaugėmės, kai sulaukėm, tik dabar nebeatsimenu, galėčiau ir persiųsti, psichologų psichiatrų draugijos <...> jos padėkos, kad mes vieninteliai nušvietėm taip, kaip reikia, nors kita vertus, kiekvieną kartą mes stengiamės tikrai, atrodo, kad neperspaustume, kad per daug tų detalių, žinom, kad negalima romantizuoti, negalima smulkmenų ten jokių, jokių skatinimų, taip toliau ir taip toliau. Bet na, tokios padėkos sulaukiame pirmą kartą“ (Z6). Paprasta padėka gali paskatinti ir toliau domėtis bei skatinti kitus domėtis atsakingu informavimu.

Analizės metu išskirtas temas būtų galima suskirstyti į kelias kategorijas: asmeninės savybės (atsakingumas, etiškumas), žinios (apie rekomendacijas), požiūris (į savižudybes, rekomendacijas) bei patirtis (asmeninis sąlytis su savižudybe) ir išorinis poveikis (redakcijos politika, materialiniai poreikiai). Siekiant agituoti laikytis rekomendacijų, būtina atsižvelgti į visas šias kategorijas.

Visos išvardytos kategorijos telpa į toliau pateiktą schemą, kuri apibendrintai parodo, į kokias keturias kategorijas galime suskirstyti apie savižudybes rašančius žurnalistus (pav.).

Ši schema sudaryta remiantis dviem veiksniais: rekomendacijų žinomumu ir rašinių apie savižudybes sutikimu su reko-

Pav. Žurnalistų pasiskirstymas pagal dvi ašis: teorinis rekomendacijų žinojimas (horizontalė) ir praktinis vadovavimasis rekomendacijomis (vertikalė)

mendacijomis. Į kategoriją *Žino ir laikosi rekomendacijų* patenka tie respondentai, kurie yra susipažinę su specialistų rekomendacijomis ir savo darbe jomis vadovaujasi arba bent jau jų darbai neprasilenkia su rekomendacijomis. Į kategoriją *Žino ir nesilaiko rekomendacijų* patenka apie specialistų rekomendacijas žinantys, tačiau jomis nesivadovaujantys žurnalistai. Kategorija *Nežino ir nesilaiko rekomendacijų* apima žurnalistus, kurie nėra girdėję apie rekomendacijas specialistams ir jų darbai šių rekomendacijų neatitinka. Į kategoriją *Nežino, bet rašo pagal rekomendacijas* patenka tie žurnalistai, kurie apie rekomendacijas nėra girdėję, tačiau jų rašiniai apie savižudybes atitinka specialistų rekomendacijas.

Rezultatų aptarimas

Teminės duomenų analizės rezultatai parodė, kad ne visuomet galime kalbėti apie žurnalistų požiūrį į specialistų rekomendacijas, nes trečdalis kalbintų žurnalistų nežinojo, kad tokios rekomendacijos yra, niekada nebuvo su jomis susidūrę.

Interviu turinio analizė atskleidė, kokie asmeniniai ir išoriniai veiksniai padeda ir trukdo žurnalistams laikytis suicidologų parengtų rekomendacijų. Buvo svarbu išsiaiškinti kuo daugiau veiksnių, kurie lemia, ar bus laikomasi rekomendacijų. Pav. pateikti duomenys leidžia teigti kelis dalykus.

Pirma, kad visus žurnalistus, rašančius apie savižudybes, galima suskirstyti į keletas grupes pagal tai, ar jie žino / nežino apie rekomendacijas ir jomis vadovaujasi / nesivadovauja. Teminė analizė parodė, kad galima paaiškinti kiekvienos šių grupių rašymo ypatumus remiantis žurnalistų žiniomis, požiūriu, asmeninėmis savybėmis, patirtimi ir išoriniu poveikiu.

Antra, kad kiekvienas pirmiau aprašytų veiksnių gali sietis tiek su laikytis rekomendacijų palankia, tiek su nepalankia patirtimi.

Šio tyrimo rezultatai taip pat sutampa su kitų autorių duomenimis. Collings ir Kemp (2010), tyrinėdami žurnalistų požiūrį į rekomendacijas, padarė išvadą, kad dalis žurnalistų skeptiškai žiūri į žiniasklaidos galimybes skatinti savižudišką elgesį, kai kurie žurnalistai mano, jog rekomendacijos varžo žurnalistų žodžio laisvę, taip pat kad žurnalistai jaučia visuomeninę pareigą informuoti visuomenę ir rašyti apie psichikos sveikatos sutrikimus. Tully ir Elsaka (2004) taip pat nustatė, kad žurnalistai skeptiškai žiūri į tyrimus, kurie rodo, jog straipsniai apie savižudybes gali sukelti imitacijos efektą.

Svarbu paminėti, kad susitikti pokalbiui nepavyko su penkiais (30 proc. visų kvietimų) žurnalistais. Įdomu, kad daugiausia straipsnių apie savižudybes parašęs žurnalistas tiesiogiai neatsisakė, tačiau įvairiais būdais stengėsi leisti suprasti, kad jis savo

darbų nekomentuoja ir kad dėl visko reikia kalbėtis su redaktoriumi. Taigi žurnalistas tarsi atsisakė prisiimti atsakomybę už savo parašytus straipsnius.

Rekomendacijos

Su kiekviena iš apibendrintų keturių žurnalistų grupių reikėtų bendradarbiauti skirtingai. Tuos žurnalistus, kurie žino apie rekomendacijas ir jų laikosi pranešdami apie savižudybes, reikėtų skatinti, viešai ir asmeniškai, stengtis įtraukti į rekomendacijų platinimą ir tobulinimą. Tuos, kurie nežino apie rekomendacijas ir jų nesilaiko, reikėtų apie jas informuoti, skatinti perskaityti ir jomis vadovautis. Tuos žurnalistus, kurie nežino apie rekomendacijas, tačiau jų laikosi, taip pat reikėtų informuoti ir aiškinti, koks žiniasklaidos poveikis savižudiškam elgesiui visuomenėje tam, kad jų pranešimų apie savižudybes kokybė dar labiau pagerėtų. Tuos žurnalistus, kurie žino apie rekomendacijas ir jų nesilaiko, taip pat reikėtų informuoti, šviesti, o kai kuriais atvejais, šiurkščiai pažeidžiančius etiką ir nesilaikančius rekomendacijų, suradus priemonių kaip, sudrausminti. Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija nagrinėja tik tuos straipsnius, dėl kurių yra gautas skundas. Kita vertus, darbas su pavieniais žurnalistais tikėtosi rezultato (visuotinio atsakingo informavimo apie savižudybes) neatneš – reikia dirbti ir bendradarbiauti su redaktorais, kurie yra atsakingi už tai, kas pakliūva į viešąją erdvę. Tai patvirtina ir mūsų tyrimas. Keletas žurnalistų aiškiai įvardijo, kad yra

redaktorių, kurie greičiau bus linkę pažeisti žurnalistų etiką nei paaukoti sensacingą ir reitingus galintį pakelti straipsnį.

Kad rekomendacijos rašantiems apie savižudybes būtų efektyvesnės, į jų rengimą, platinimą ir tobulinimą reikia įtraukti ir žiniasklaidos atstovus.

Išvados

1. Žurnalistų, rašančių apie savižudybes, žinios apie suicidologų rekomendacijas skiriasi: vieni žurnalistai nieko nežino apie specialistų rekomendacijas, kiti yra jas gerai išsinagrinęję.
2. Žinančių apie rekomendacijas žurnalistų požiūris į jas nevienodas: vieni pasitiki specialistų parengtomis rekomendacijomis ir pritaria, kad netinkamas savižudybių vaizdavimas gali prisidėti prie savižudiško elgesio skatinimo, kitiems rekomendacijos atrodo nereikalingos ir jie netiki, kad ne pagal rekomendacijas aprašytas savižudybės atvejais galėtų turėti įtakos suicidinio elgesio skatinimui.
3. Vien suicidologų rekomendacijų išmanymas ir požiūris į jas nepaaiškina, kaip bus rašoma apie savižudybes.
4. Interviu su žurnalistais teminė analizė leido išskirti kitus laikytis rekomendacijų palankius ir nepalankius veiksnius: tai asmeninės žurnalisto savybės (pvz., aukšti žurnalisto etikos standartai), išorinis poveikis (pvz., redakcijos politika) ir asmeninis sąlytis su savižudybe.

LITERATŪRA

- Bohanna, I., & Wang, X. (2012). Media guidelines for the responsible reporting of suicide: A review of effectiveness. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 33 (4), 190–198. doi:10.1027/0227-5910/a000137.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101.
- Collings, S. C., & Kemp, C. G. (2010). Death knocks, professional practice, and the public good: The media experience of suicide reporting in New Zealand. *Social Science & Medicine*, 71 (2), 244–248. doi:10.1016/j.socscimed.2010.03.017.
- Eimontas J. (2013). *Žurnalistų nuostatos ir praktika rašant apie savižudybes*: magistro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Etzersdorfer, E., & Sonneck, G. (1998). Preventing suicide by influencing mass-media reporting. The Viennese experience 1980–1996. *Archives of Suicide Research*, 4 (1), 67–74. doi:10.1023/A:1009691903261.
- Fu, K.-W., Chan, Y.-Y., & Yip, P. S. F. (2011). Newspaper reporting of suicides in Hong Kong, Taiwan and Guangzhou: compliance with WHO media guidelines and epidemiological comparisons. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 65 (10), 928–933. doi:10.1136/jech.2009.105650.
- Gailienė D., Ivanova E. ir Keturakis V. (1995). Rekomendacijos rašantiems spaudoje apie savižudybes. Vilnius: Vilniaus universiteto Klinikinės ir socialinės psichologijos katedra.
- Gailienė D. ir Trofimova J. (1999). Savižudybių pateikimas pagrindiniuose Lietuvos dienraščiuose 1994 ir 1996 metais, *Psichologija*, 19, 56–70.
- Gailienė D. (1998). *Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje*. Vilnius: Tyto alba.
- Gailienė D. (2005). Užburtame rate: savižudybių paplitimas Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo. *Psichologija*, 31, 7–15.
- Jamieson P., Jamieson K. H., & Romer, D. (2003). Responsible reporting of suicide in print journalism. *American Behavioral Scientist*, 46, 1644–1660.
- Jempson M., Cookson R., Williams T., Thorsen E., Khan A., & Thevanayagam P. (2007 June). Sensitive coverage saves lives: Improving media portrayal of suicidal behavior (ProjectReport). London: National Institute for Mental Health in England. Paimta iš <http://eprints.bournemouth.ac.uk/13502/1/Sensitive%20Coverage%20Saves%20Lives.pdf>
- Lietuvos žurnalistų sąjunga (2005). Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. Vilnius: UAB Grafija. Paimta iš <http://www3.lrs.lt/docs2/FDQOUE-DY.PDF>
- Luxton, I. D. D. J., Jennifer, D. Fairall, & Jonathan, M. (2012). Social media and suicide: A public health perspective. *American Journal of Public Health*, 102 (S2), S195. doi:10.2105/AJPH.2011.300608.
- Michel, K., Wyss, K., Frey, C., & Valach, L. (2000). An exercise in improving suicide reporting in print media. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 21 (2), 71–79. doi:10.1027//0227-5910.21.2.71.
- Niederkrotenthaler, T., & Sonneck, G. (2007). Assessing the impact of media guidelines for reporting on suicides in Austria: Interrupted time series analysis. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 41 (5), 419–428. doi:10.1080/00048670701266680.
- Pirkis, J. (2009). Suicide and the media. *Psychiatry*, 8 (7), 269–271. doi:10.1016/j.mppsy.2009.04.009.
- Pirkis, J., Dare, A., Blood, R. W., Rankin, B., Williamson, M., Burgess, P., & Jolley, D. (2009). Changes in media reporting of suicide in Australia between 2000/01 and 2006/07. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 30 (1), 25–33. doi:10.1027/0227-5910.30.1.25.
- Pirkis, J., Blood, R. W., Beautrais, A., Burgess, P., & Skehan, J. (2006). Media guidelines on the reporting of suicide. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 27 (2), 82–87. doi:10.1027/0227-5910.27.2.82.
- Skehan, J., Greenhalgh, S., Hazell, T., & Pirkis, J. (2006). Reach, awareness and uptake of media guidelines for reporting suicide and mental illness: An Australian perspective. *The International Journal of Mental Health Promotion*, 8 (4), 29–35.
- Skruibis, P. (2008). *Ryšys tarp nuostatų savižudybių atžvilgiu ir suicidinių tendencijų*: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Soneck, G., Etzersdorfer, E., & Nagel-Kuess, S. (1994). Imitative suicide on the Viennese subway. *Social Science & Medicine*, 38 (3), 453–457.
- Stravinskaitė, I. (2001). *Savižudybės imitacijos skatinimo pokyčiai Lietuvos spaudoje*: bakalauro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Trofimova, J., Stravinskaitė, I., & Gailienė, D. (2004). *A case of unsuccessful work with the media in*

Lithuania. Research, Prevention, Treatment and Hope. Abstracts of 10th European Symposium on Suicide and Suicidal Behaviour. Copenhagen, 2004. P. 60.

Tully, J., & Elsaka, N. (2004). Suicide and the

media. A study of the media response to “Suicide and the media: The reporting and portrayal of suicide in the media“. Paimta iš <http://www.health.govt.nz/publication/suicide-and-the-media-study-media-response>

ATTITUDES OF JOURNALISTS WHO WRITE ABOUT SUICIDE TOWARDS GUIDELINES FOR REPORTING ON SUICIDE AND BOTH FAVOURABLE AND UNFAVOURABLE FACTORS FOR COMPLIANCE WITH THE GUIDELINES

Jonas Eimontas, Danutė Gailienė

S u m m a r y

Lithuania has one of the highest suicide rates in the world, but the issue hasn't been properly addressed at the state level. Scientists have demonstrated that the inappropriate media portrayal of suicide can lead to imitative suicidal behavior. Specialists who understood the impact that the media reporting on suicide may cause have set up and started distributing recommendations for reporting on suicide. Recent findings show that the Lithuanian media has not yet developed the practice of responsible reporting on suicide, but there are signs that the situation is slowly improving (Eimontas, 2013). Studies from around the world show that there are several factors that contribute to the way reporters use and appreciate the guidelines for reporting on suicide. The purpose of the present study was to explore the attitudes towards suicide of the Lithuanian journalists who have written most about suicide during the years 2010 and 2011 and to identify both favourable and unfavourable factors for compliance with the guidelines.

Methods. After analyzing 721 articles about suicide written in 2010–2011, we identified 50 journalists who covered the topic of suicide most often. The total of

12 reporters had been interviewed. Six of them were selected from those who have written the majority of articles about suicide (which did not conform to the guidelines) during the years 2010 and 2011. Six others were selected from the ones that have reported on suicide many times during the period, but their articles did conform to the guidelines. A thematic analysis was used to examine the data gathered during the interviews.

Results. In this study, four out of 12 (33 percent) journalists who have written most often about suicide in 2010–2011 were not aware of the recommendations for reporting on suicide. The thematic analysis of the interviews with journalists has allowed to distinguish at least five factors that help to explain what factors influence whether journalists would use the guidelines when reporting on suicide. These factors are: personal characteristics of a journalist, journalists' experience with suicide, knowledge about suicide, attitudes towards suicide, as well as guidelines and external influences (such as the editor, or the policy of the editorial office).

Key words: suicide imitation effect, guidelines for reporting on suicide, media, suicide, guidelines.

Įteikta 2014 04 02